

Andrej Klemenc

## Paberkovanja o nevladnih organizacijah, politiki in teoriji

*“Spet dežuje, prekleta vlada!”*

(popularno italijansko reklo)

*“Neprofiten, ne-posloven, ne-vladen so vse nikalnice. Ne moremo pa nečesa definirati s tem, kar ni. S čim se torej vse te ustanove ukvarjajo? Skupno jim je – in to je nedavna ugotovitev – da je njihov namen spremeniti človeška življenja.”*

(Peter F. Drucker: *Nove realnosti*)

### **V ZAČETKU JE BILA ŽELJA PO OBNOVI UTOPIČNIH ENERGIJ**

V zadnjem času se na Slovenskem za tiste oblike družbenega povezovanja, ki jim ponavadi rečemo društva ali združenja, pojavlja in uveljavlja nov izraz. Vendar se izraz ne uporablja le kot sinonim za društva, ampak včasih celo kar kot sinonim za vso civilno družbo ali vsaj za različne civilnodružbene odbore, ki postavljajo kot stvar politične diskusije in razmisleka tiste teme, ki jih je po njihovem prepričanju strankarsko parlamen-

<sup>1</sup> Če je bila "divja participacija" kot hegemon-ska oblika kolektivne akcije novih družbenih gibanj simbolno in vsebinsko usmerjena proti tradicionalizmu izključevanja "drugih" ("nepartijcev", žensk, "Bosancev", pankerjev itd.) in pravnemu normativizmu kot sredstvu političnega izključevanja "ne(samoupravno)organiziranih delovnih ljudi in občanov" – ter tako vsaj na negativen način moderna in univerzalistična in posledično kompatibilna s konceptom parlamentarne politične vladavine – pa današnje oblike "divje participacije" izražajo predvsem težnje obrambe "našosti" pred vdorom drugačnega ("centralizma", "tujega kapitla", "tujcev", "Neslovencev", "beguncev", "narkomanov") v fantazmatsko idiliko (nacionalne ali lokalne) skupnosti. O samem pojmu "divje participacije" glej več v Kokk: 1992.

tarna mašinerija obšla ali obravnavala pomanjkljivo in brez upoštevanja vseh relevantnih zornih kotov. Te prakse nadaljujejo določen tip politike, ki so ga v osemdesetih letih simbolizirala t. i. "nova družbena gibanja", namreč politiko "divje participacije", usmerjene k javnemu vplivanju skupin tako ali drugače prizadetih in zaskrbljenih državljanov na odločitve oblasti.

V javnosti se pojavljajo čudne kreature, ki se predstavljajo in podpisujejo kot direktorji nevladnih organizacij na Slovenskem; celo politične stranke, predvsem tiste, ki jim ni uspelo prestopiti praga parlamenta, se prav tako imajo za nevladne organizacije. V hegemonski politični kulturi strankarske kolonizacije političnega prostora, "taborništva" in "našosti" je seveda skepticizem glede strankarske (ne)iniciranosti in instrumentalizacije "civilnodružbenih iniciativ" povsem upravičen. Toda boj kot aktualno politično beletristično vprašanje, kdo od "velikih demiurgov" je zadaj, je politično relevantno dejstvo, da te iniciative v veliki večini sploh ne poskušajo več govoriti z mesta neke alternativne (in partikularne) občosti, ter tako vsaj po intenci modernizirati politični prostor. Prej obratno, z ostajanjem na ravni empirične zdravorazumske konkretnosti s konstituirajo pred ali celo proti moderen politični prostor na neko fantazmatsko centralno moralno razsodišče naslovljenih zahtev. Od patosa civilne družbe kot kraljestva lepih duš je ostalo le patetično moralizirajoče čakanje. Le da se ne čaka več na Godota, ampak na kralja Matjaža.

Čeprav manj intenzivno kot v optimističnih in heroičnih osemdesetih letih, lahko danes patos civilne družbe zaznamo v t. i. "NGO community". S pomembno razliko. In to ne le glede odpovedi heroičnim aspiracijam po novodružbenogibanjski revoluciji, temveč predvsem na sami ravni delovanja. Aktualno politično "zašpičene" nevladne civilnodružbene iniciative so le del rastočega in spreminjajočega se univerzuma, ki ga lahko lociramo med skupnosti, trg in politiko. Da prav njihov anti-modernizem najglasneje odzvanja po kanalih politike morale nacionalnih medijev, nas še ne sme napeljati k sklepu, da je "divja participacija"<sup>1</sup> tudi danes znamenje modernističnega pričakovanja novega in drugačnega – prej je lahko znamenje regresije pričakovanja vojsk kralja Matjaža ali Kristusa kralja. Bolj kot medijsko odmevnim vreščanjem bi kazalo prisluhniti tistim vsakodnevnim drobnim spremembam na mikroravni posameznikov, njihovih odnosov do drugih, do lastnih teles in institucij, ki bi jih bilo mogoče označiti za tiho revolucijo.

Besedne zveze "sprememba posameznika", "tiha revolucija", "prakse vsakodnevnega življenja" itd. nas seveda usmerijo v nevidni kozmos religij nove dobe. In čeprav so newagerski trendi vse bolj popularni tudi v življenjskem svetu nevladnih organizacij, si ta svet, za razliko novodobne regresije v priva-

tizem, prizadeva vzpostaviti in oblikovati odnose z modernimi abstraktnimi sistemi prava, trga in politike prav v imenu zaščite pred kolonizatorsko ekspanzijo njihovih racionalnosti.

Simbolna politika novih družbenih gibanj je od svojih začetkov v poznih šestdesetih naprej radikalno zavračala idejo kakršnekoli organizacije tudi na ta način, da so bili tisti, ki so poosebljali organizacijske veščine in kulturo, radikalno simbolno in manj radikalno tudi realno izgnani in tabora alternativcev. V nasprotju s tem nastajajoča kultura nevlanih organizacij predpostavlja in zahteva organizacijsko kulturo. Nastanku "človeka organizacije" kot sodobne hi tech različice služnosti instituciji, ki zastopa subjekt za neko drugo institucijo, se poskušajo nevladne organizacije upreti z razširjanjem in demokratizacijo komunikacijskih in organizacijskih veščin. Toda alternativa izhodu iz pošte kot paradigmatske prispodobe klasične socialnodemokratske ureditve družbe ni več leninska ideja države, oblikovane po meri kuharice, ampak virtualna politika še kako realno delujočih elektronskih mrež. In če je v radikalizirani modernosti postmodernega sveta do zavesti o sebi prišla dialektika zavračanje pravil in kulture organiziranja v totalitarni kult institucije Zavračanja, to še ne pomeni likvidacije duha uporništv. Ta si zdaj daje duška s hackersko denacionalizacijo in deprivatizacijo formalno sicer javnih podatkov, ki pa jih javnosti dostopne in javno relevantne večkrat naredijo šele prakse heckerjev.

Gre torej za specifično moderen antimodernizem, ki se v svojih prizadevanjih po oblikovanju samoomejitvenih kapacitet znanstveno-tehnične, blagovno-tržne in birokratsko-upravljalške modernizacije integrira v svetovna infrastrukturna omrežja, oblikovanih (in vzdrževanih) od zahodnih (zahodnoevropskih in ameriških) novih družbenih gibanj. Metaforično rečeno, nevladne organizacije ne gredo v Evropo, ampak gradijo skupni evropski dom, ki pa si ga za razliko od Gorbačova (kot političnega očeta sintagme o skupnem evropskem domu) ne predstavljajo v fizikalno-prostorskem smislu zgradbe, temveč v informacijsko-virtualnem smislu mreže elektronskih koč.

Delovanje, ki je bilo na Slovenskem prej vedno odvisno od nekega presečišča in središča družbenega – in političnega in je na institucije, ki so ga utelešale, po eni strani naslavljalo z bolj ali manj velikim javnim pompom (in disidentsko držo) proteste, peticije in prošnje, po drugi strani pa moledovalo za prostore, finance in spletkarilo proti konkurenci za te materialne vire, se je usmerilo na oblikovanje od spodaj iniciranih medsebojnih povezav, ki priznavajo in ščitijo integriteto in identiteto delu-

---

***Od patosa civilne družbe kot kraljestva  
lepih duš je ostalo le patetično  
moralizirajoče čakanje. Le da se ne  
čaka več na Godota, ampak na kralja  
Matjaža.***

---

*<sup>2</sup> Za sam topos nevladnih organizacij je najbolj konstitutivna prav ta liberalna vera v samoorganizacijske sposobnosti družbe in v sposobnost družbenega nadzora nad oblastjo. V tem kontekstu sta parlamentarizem in strankarska demokracija samo akcidentalna glede na heroizem praktične državljanske države in brez nje ne moreta garantirati svobode. Nadzor nad izvršno oblastjo pa tudi nad tistimi institucijami, ki so bile priklicane k življe-*

---

***In čeprav so newagerski trendi vse bolj popularni tudi v življenjskem svetu nevladnih organizacij, si ta svet, za razliko novodobne regresije v privatizem, prizadeva vzpostaviti in oblikovati odnose z modernimi abstraktnimi sistemi prava, trga in politike prav v imenu zaščite pred kolonizatorsko ekspanzijo njihovih racionalnosti.***

---

*nju prav za to, da bi oblast omejevale in posredovale informacije za njeno kritiko (stranke, mediji), se pravi "nadzor nad nadzorniki", je srž soudeležbe javnosti. Obenem pa se v nastajajoči postparlamentarni združeni Evropi bruseljske tehnokracije in evropskega parlamenta kot debatnega kluba obnavlja tudi koncepcija nevladnih organizacij kot prostovoljnih in brezplačnih nadzornikov nad implementacijo odločitev*

jočih, in na oblikovanje mreže povezav, ki naj zagotovi materialno neodvisnost od enega samega in edinega vira, pa naj si je ta državno ministrstvo ali lokalni kralji z Betajnovce. Nastajajo mreže medsebojnih povezav, pretokov informacij, sredstev in ljudi, obveznosti, dogovorov in akcij, katerih institucionalna vozlišča in križišča so nemalokrat zunaj Slovenije, zanje pa Slovenija ni zunaj.

Različni mednarodni centri in organizacije pošiljajo kot pomoč razvoju civilne družbe v Vzhodni in Srednji Evropi v ta prostor misijonarje liberalne vere v samoorganizacijo družbe in soudeležbo državljanov v političnih procesih. Z njihovo pomočjo se organizirajo seminarji, izdajajo knjige in priročniki, odpirajo podporni centri itd. Nemalokrat prav te mednarodne mreže vzpostavijo ne vladne "še ne" organizacije kot nasprotje/dopolnilo samozadostnih in samovšečnih nacionalnih organizacij, naslonjenih na establishment do te mere, da niso več sposobne

zaznati trpljenja prizadetih in/ali potencialno ogroženih, kaj šele z oblikovanjem in mobilizacijo solidarnosti angažirati civilnodružbene potenciale solidarnosti.<sup>2</sup>

In prav s stiki z mednarodnimi nevladnimi organizacijami se oblikujeta organizacijska in politična kultura, ki nista omejeni le na večšine pisanja zapisnikov, objavljanja v rubrikah Pisma bralcev in tihega lobiranja politikov prek sorodstvenih in prijateljskih zvez, temveč se poslužuje elektronske pošte, desk top publishinga in marketinga na eni ter strateškega razmisleka o možnosti oblikovanja zavezniških koalicij ter pred-

nostih in slabostih nasprotnikovih sredstev na drugi strani. Politična socializacija družbeno ni več omejena na sposobnost pisanja zapisnika in preverbo realizacije zadolžitev, temveč zastavlja vprašanja o ciljih, sredstvih, taktiki, zavezništvih, logistiki in strategiji. Paradigma omejenosti v korporativno družbenopolitičnost nacionalne države, "koju kokoš preleti za dva dana", kot se glasi stavek v znanem slovenskem filmu, je le še občasna nočna mora v oblikujoči se slovenski "NGO community".

Imeti se za nevladno organizacijo danes v Sloveniji pomeni tudi sooblikovati specifično obliko kapacitet za možnost etično odgovornega dejanja onstran (in ne vedno nujno tudi proti vsakemu izmed) že obstoječih in za vprašanje kompatibilnosti opcij<sup>3</sup> blokiranih socialnih dizajnov privatnosti, dela in politike. Poudarek na nevladnosti lahko v specifičnih slovenskih razmerah razumemo ne toliko kot nasprotovanje vladi ali moralčno obsodbo "politike" (čeprav tudi ti toni še niso povsem izžveneli)

kot predvsem distanciranje od korporativne zraslosti ekonomskih, socialnih, kulturnih in znanstvenih podsistemov v enoten organizem, ki v grožnji razpada ni več sposoben aktivirati lastnih obrambnih in imunskih sistemov, ampak živi v kronični odvisnosti od zavestnih odločitev s stresno preobremenitvijo prav tako obolelih (in tako pravilnega odločanja nesposobnih) možganov.

Nevladnost tako v prvi vrsti ni bojni krik novonastajajočega podjetništva po "laissez faire" in ekspanziji horizontov individualnih opcij, temveč je usmerjena tudi in *predvsem* na vprašanje samoregulacije in samoomejitve individualnih opcij<sup>4</sup>, torej na radikalno individualizirano etiko kolektivne odgovornosti kot osnovne solidarnosti. Ta ni nič več omejena le na profesionalno, slojevsko, razredno ali nacionalno solidarnost, temveč so ji v luči solidarnosti do "narave" celo zahteve po občečloveški solidarnosti vse preveč partikularistične.

Da bi prispevali k obnovi utopičnih emancipacijskih energij, smo zgoraj namerno tendenciozno in enostransko interpretirali tekočo rabo oznake "nevladne organizacije" na Slovenskem kot znamenje časa. Toda usoda pojmov "nova družbena gibanja" in "civilna družba", za katere se zdi, se da bi jim danes najraje odpovedali tudi tisti, ki so jih zaplodili v njihovi slovenski rabi, nam narekuje previdnost pred tem, da kateremukoli splošnemu in v sebi neizdiferenciranemu pojmu zaupamo vlogo materialnega nosilca utopične energije<sup>5</sup>. Je koncept nevladne organizacije (NVO), kakršen se nakazuje v tekoči dnevni (in družboslovni) ravni na Slovenskem, to sploh sposoben biti? Je v primeru pozitivnega odgovora na to vprašanje mogoče tudi na "nevladne organizacije" nasloviti očitek, da zapolnjujejo izpraznjeno mesto "proletariata" v strukturi še ne moderniziranih eshatoloških samorazumevanj družbe, očitek, ki ga je za nazaj novim družbenim gibanjem nalepil ugleden slovenski sociolog srednje generacije?

## LIBERALNA ENAČBA

Kaj je skupnega dandanašnjemu francoskemu združenju občudovalcev klasičnih ženskih nogavic, rimskokatoliški Cerkvi, trgovskemu združenju uvoznikov kakava iz 17. stoletja, nemškemu avtomobilskemu klubu, Greenpeaceu, združenju ljubiteljev plzenskega piva, ameriškemu sindikatu zaposlenih v avtomobilski industriji, norveški firmi za predelavo rib, japonskemu združenju delodajalcev, Amnesty International, gasilskemu društvu iz Zg. Kašlja, surinamskemu združenju paraplegikov, španski monarhistični stranki, bangladeškemu Rdečemu polmeseču in študentski organizaciji, ki je izdajatelj publikacije, ki jo držite v rokah? Jasno, po vsebini in zgodovini prav nič in

(nad)državnega aparata. Ta koncept lahko zasledimo v evropski politični misli kot komplementaren obdobju monarhičnega absolutizma, npr. pri pruskem cesarju Friedrichu I. Toda, če si je le ta predstavljaj pohod razsvetljenstva kot iztrebljanje medvedov, volkov in ostalih "divjih zveri" ter izsuševanje močvirij in vsesplošno kultivacijo pokrajine, je danes velik del "državlanskega monitoringa" usmerjen prav na zaščito tega, kar je bilo "travmatsko jedro" Friedrichove fantazme. Proces razsvetljenstva je razkrojil ne le predpostavke o božjem izvoru in nezmožljivosti oblasti, temveč tudi lastno vero na Razumu utemeljene oblasti.

<sup>3</sup> Kompatibilnost opcijskih naborov vse bolj postaja osrednje vprašanje refleksivne modernizacije, v luči katere se dosedanja modernizacija kaže kot tog in lastno modernostno substanco ogrožujoč "nemoderen" splet sektorskih modernizacij. O tem več Offe: 1990.

<sup>4</sup> Osrednje sociološko vprašanje v tem kontekstu ni (več) vprašanje oblikovanja individualiziranih kapacitet za etični premislek in etično ravnanje, ampak razmerje med njimi in institucionalnimi dizajni. Primerjaj Offe: 1993.

<sup>5</sup> Postavlja se tudi vprašanje, ali je pojmovno mišljenje po ozaveščenju dialektike razsvetljenstva sploh še

*lahko primeren "materialni nosilec" emancipacijske utopije oz. ali ni razum že kot tak samopoškodovan in samozvezan do te mere, da danes kot edini materialni substrat utopije lahko nastopa "telo" in ne "črka". Na tej toči se v naši moderni postmoderni lomiita koncepta "refleksivne modernizacije" in "post-moderne". Glej tudi Zeman: 1993.*

*<sup>6</sup> To, da normalno iz državnega proračuna niso financirane samo tiste stranke, ki se jim ne uspe prebiti med parlamentarne, stvari ne poenostavi. Tudi parlamentarne stranke dobijo v nekaterih državah (npr. Avstrija, Nemčija) sredstva za politično izobraževanje strankarskih aktivistov pravzaprav po kriteriju "javnega dobra" (usposabljanja državljanov za politično participacijo), ki je eden izmed kriterijev za financiranje dejavnosti nevladnih organizacij in tudi nekatere neparlamentarne stranke dobijo v nekaterih državah povrnjena sredstva za udeležbo v volilni kampanji. Načeloma sicer lahko razlikujemo med organizacijo kot tako ter njenimi dejavnostmi, toda praktična vrednost tega razlikovanja je odvisna preveč od organiziranosti in učinkovitosti nadzornih institucij – računskih sodišč, finančne policije itd.*

dobro morate biti podkovani v sociologiji, da v pisani družini izluščite prvo skupno formalno značilnost – da gre pri vseh teh diahrono, sinhrono in vsebinsko ločenih organizacijah prav za to, da so organizacije.

Potemtakem gre seveda za koncept, ki je prek refleksije postal tautološki. Deležni pa ste morali biti prav temeljite dresure sociološkega formaliziranja, da se vam bo po dolgotrajnem premišljanju posvetilo skrito bistvo, specifična razlika – da gre za organizacije, ki nimajo nič skupnega z vlado. So torej ne-vladne organizacije. Kar pomeni zgolj to, da jih formalno ni ustanovila vlada in da kot organizacije niso financirane iz proračuna, čeprav so proračunsko lahko financirane nekatere njihove dejavnosti. To in nič več. Se pravi, da lahko med nevladne organizacije štejemo industrijo z vsemi njenimi združenji vred, ne glede na to, ali so na strani dela ali kapitala, vse oblike političnega združevanja, ki niso financirane iz državnega proračuna, in vse oblike interesnega združevanja, ki jih ni ustanovila država.

Ker po logiki parlamentarne demokracije vlade ne ustanavljajo strank, temveč obratno, stranke formirajo vlado, bi idealnotipsko lahko celo politično stranko, ki "je v vladi", tako lahko obravnavali kot nevladno organizacijo. Kajti odločujoči kriterij ni ta, ali je stranka v vladi, temveč, ali je njena dejavnost financirana iz državnega proračuna ali ne<sup>6</sup>. Po tej logiki bi imele nekatere nevladne organizacije možnost, da (so)odločajo, kaj bo kdaj in v kakšni obliki na dnevnem redu vladne seje. Določale bi lahko vladno politiko in še vedno veljale za nevladne, medtem ko bi npr. formalno povsem nepolitična združenja, ki bi jih ustanovila vlada – npr. klub oboževalcev državne modrosti – *de jure* morala veljati za vladno organizacijo. Če bi vse stranke zmogle shajati brez sredstev iz državnega proračuna, bi torej lahko prišlo do paradoksa, da bi bile na oblasti nevladne organizacije, medtem ko bi organizacije, ki bi bile ustanovljene z mesta oblasti po volji in dogovoru taistih organizacij, veljale za vladne.

Obrazec "reševanje s poenostavljanjem" nam sugerira, da iz registra nevladnih organizacij črtamo politične organizacije. Če že ne vseh, pa vsaj politične stranke, torej akterje, ki si za svoj telos zastavijo osvojitve simbolnega mesta politične oblasti. Seveda bi bilo treba biti pri tem sila previden. V času pred slovensko pomladjo je bilo marsikatero društvo protopolitična organizacija, med njo in po njej pa je v novonastalem položaju marsikatera civilnodružbena iniciativa videla perspektivo preživetja v tem, da se je okvalificirala za politično stranko. Celo tiste iniciative, ki jim je uspelo, da so jih za parlamentarne stranke okvalificirali volivci, so v dobršnem delu opravljale tudi servisne dejavnosti za družbena gibanja – npr. Zeleni za

celo vrsto predpolitičnih in na lokalne posamične cilje usmerjenih okoljevarstvenih dejavnosti.

Verjetno nam bi poteza "izključenja" strank iz univerzuma nevladnih organizacij v slovenski javnosti, trpeči zaradi neistovetnosti lepe duše in političnega delovanja, gotovo prinesla odobravanje. Ima pa tudi metodološko prednost pred simplističnim binarnim kodiranjem, zasidranim v pozitivističnemu mainstreamu amerikaniziranega družboslovja, ki si pomaga z lepljenjem etiket vladno – nevladno, profitno – neprofitno, kot da bi šlo za lepljenje industrijskih standardov. Poleg kriterija, kaj nevladne organizacije po svojem pravnem statusu so, nas obogati še za izvorno aristotelovsko distinkcijo glede cilja, h kateremu težijo.

Pa je s to lepi duši vsečno gesto težav res konec? Za misel, ki si natika plašnice, da bi je prastrah politike ne strašil drugje kot ukročen v areni strank in parlamentov, že mogoče. A v zadnjih dvajsetih letih so politološke študije iz ptičje perspektive teorije (neo)korporativizma<sup>7</sup> in iz žabjih perspektiv policy študij v razvitih demokracijah razkrile

impozantno moč in obseg vpliva delodajalskih, delojemalskih, strokovnih in celo ljubiteljskih združenj na oblikovanje političnih dnevnih redov in sprejemanje odločitev. Celotni liberalni puritanci si danes ne zatiskajo več oči pred vlogo in pomenom posredniških teles in organizacij v politiki. Na Slovenskem na žalost ne moramo računati, da bi nas o naši neizbežni posredovanosti s političnim in vključenosti v politično, poučila empirično podkovan znanost. V politični kulturi polisa je za resno in obsežno analizo politik (policy analysis) malo prostora. Kot v polisu, kjer se politika dogaja nekje vmes in vzporedno z literarnim ustvarjanjem, obiskom teatrov, atletskimi in borilnimi veččinami ter zabavo (še) ni mesta za policijo, ga očitno ni tudi za policy.

Četudi torej politične stranke izločimo iz željene množice NVOjev, se s tem nismo rešili vprašanja oblik in načinov vpliva NVOjev na definiranje razlike med političnim in nepolitičnim ter na oblikovanje in izvajanje državnih politik. Opredeliti, kaj je in kaj ni, ter v primeru da je, pod kakšnimi pogoji in kdaj lahko postane predmet političnega odločanja, je seveda v temelju politični dosežek. NVOji lahko delujejo politično že s tem, da jim uspe depolitizirati možne spore glede alternativnih koncepcij predmeta, na katerem utemeljujejo svoj obstoj.

Toda tudi odrešen balasta političnih strank ostaja koncept nevladnih organizacij še vedno presplošen in nedorečen.

<sup>7</sup> Glede korporativizma in neokorporativizma, njunega medsebojnega razmerja ter razmerij do liberalizma, države in demokracije glej Lukšič: 1992b in 1994, in Lehmbruch: 1992.

---

***V času pred slovensko pomladjo je bilo marsikatero društvo protopolitična organizacija, med njo in po njej pa je v novonastalem položaju marsikatera civilnodružbena iniciativa videla perspektivo preživetja v tem, da se je okvalificirala za politično stranko.***

---

<sup>8</sup> Alternativa kopičenju pridevnikov bi bila definicija teh organizacij kot razblagovljenih/dekomodificiranih in razdržavljenih/deetatiziranih organizacij. Takšna strukturna definicija definira topos nevladnih organizacij kot nekaj kar:

1. ni strukturirano po blagovni formi, se pa na to formo kot hegemonsko družbeno formo navezuje in od nje ni neodvisno;
2. ne internalizira principa administrativne racionalnosti (v smislu znamenite opredelitve Maxa Weberja), vendar ni neodvisno od

---

**Toda po teh kriterijih so danes največja nevladna organizacija v Sloveniji zasavski premogovniki, za katere še ptiči čivkajo, da ne bodo nikdar in nikoli prinesli nobenega profita, temveč bodo ves čas svojega obratovanja brezno denarja davkoplačevalcev.**

---

birokratske regulacije in abstraktnih družbenih sistemov.

Seveda ima takšna definicija svojo vrednost le, če sprejmemo tezo o blagovni formi kot celični obliki posredovanja med kapitalistično državo in družbo.

<sup>9</sup> Glede tega, da bodo zasavski premogovniki v letu 1994 porabili več kot dvakrat toliko proračunskih sredstev kot je v letu 1995 proračunsko namenjenih celotnemu ekološkemu prestrukturiranju

Ponavadi se ga poskuša doreči z metodološko strategijo, ki bi ji lahko dodali pridevnik "pridevniška". Da bi omejili topos, se nevladnim organizacijam dodajo pridevniki neprofitnosti ("non-profit" oz. "non for profit"), prostovoljnosti, formalnosti in samostojnosti v kombinaciji s kriteriji njene formalno opredeljene namembnosti. Torej npr. formalne, samostojne, prostovoljne, neprofitne, večnamenske organizacije na področju zdravstva in zdravstvenih storitev. Deskriptivizem, vreden zlatih kardeljanskih časov združenih proizvajalcev in uporabnikov, svete alianse administracije in ekspertize, ki vodi križarsko vojno proti neznosni lahkosti sleherne metafore<sup>8</sup>.

V živem govoru seveda vsak tak pridevnik nujno nastopa kot metafora in njegovi učinki se izmuznejo njegovi znanstveno vnaprej določeni namembnosti. Vzemimo pr. neprofitnost. Funkcija tega pridevnika naj bi bila, da iz univerzuma nevladnih organizacij izloči tisto, kar v vsakdanjem jeziku imenujemo podjetništvo, industrija ali pa kar "biznis". Toda po teh kriterijih so danes največja nevladna organizacija v Sloveniji zasavski

premogovniki, za katere še ptiči čivkajo, da ne bodo nikdar in nikoli prinesli nobenega profita, temveč bodo ves čas svojega obratovanja brezno denarja davkoplačevalcev<sup>9</sup>. In to vedo tako oni kot vlada, čeprav ne eni ne drugi ne vedo, da so s tem *de facto* spremenili premogovnike v socialnovarstveno nevladno neprofitno organizacijo, ki nima za opravljanje svoje *de facto* funkcije ne ustreznih kadrov ne programov in ne sredstev. Tega ne eni ne drugi sicer ne vedo, toda oni to počno!

Vsaj v aktualnih slovenskih razmerah empirični kriterij neprofitnosti oz. profitne nenemembnosti (*non for profit*) ne izločuje iz univerzuma navadnih organizacij velikega dela industrije, ki mora fingirati kot da se ji gre za profit, dejansko pa vdana v usodo svoje nacionalekonomske brezperspektivnosti v imenu socialnega miru čaka, da bo država partnersko poskrbela za transfuzijo bolnim delom narodovega telesa. Na drugi strani slovenskega nevladnega neprofitnega praktikuma pa lahko srečamo številne neformalne ali polformalne entuziastične skupine, ki ob pomanjkanju državne politike razvoja nevladnega neprofitno-volunterskega sektorja s heroizmov Camusovega Sizifa lajšajo breme nefleksibilnosti in strukturnih pomanjkljivosti nenapisanih in nepodpisanih vladajočih praks socialnega partnerstva. Te skupine niti ne razmišljajo o formalizaciji in regulaciji svojih prizadevanj, saj od nje na osnovi lastnih preteklih izkušenj ne pričakujejo nobenih koristi, kvečjemu birokratsko-

administrativne sitnosti. Nova zakonodaja o društvih bo verjetno sicer po sodobnem evropskem okusu liberalizirala ustanavljanje društev in regulacijo njihovega ravnanja, bojimo pa se lahko, da bo to hkrati tudi nič kaj evropska politika prepuščenosti društev samim sebi, se pravi predvsem mecenom in političnim botrom. Dokler bo na slovenskem vladala zmes liberalističnih doktrin in zamolčanih korporativističnih praks, si nevladne organizacije ne morejo obetati institucionalnega okolja, ki bi jim omogočalo kaj več kot vegetiranje med alternativnostjo in karitativnostjo.

## TEORETSKE OSNOVE KRITIKE LIBERALNE ENAČBE

Pojem nevladne organizacije bi lahko kritično označili kot člen liberalne enačbe, ki da enotno mero ne le tistemu, kar se med sabo razlikuje tako po smotru kot po notranji organizacijski obliki, času in obsegu, temveč tudi tistemu, kar se med sabo razlikuje po mestu in vlogi v družbeni strukturi. Od prevoda člankov nemških političnih sociologov Clausa Offeja in Helmuta Wiesensthalja "Dve logiki kolektivne akcije – Teoretične beležke o družbenem razredu in organizacijski obliki", ki je izšel v skoraj pred desetletjem objavljeni in razprodani knjigi "Družbena moč in politična oblast", se teoretska razglabljanja le težko oz. le nevede ali miže lahko ognejo razmisleku o strukturnem mestu družbenih organizacij ter razcepu med monološkim in dialoškim tipom kolektivne akcije. Offe je pač postal referenčni avtor. Najsi duh časa še tako izriva "razrednost" (in celo "strukturo") na stranski tir, je teorija teorija tudi zaradi tega, ker se ne ukloni prisilni amneziji duha časa.

Offejeva in Wiesensthalova zastavitev namreč omogoča razlikovanje med organizacijami, ki izhajajo iz že danega interesnega nabora in za katere obstajajo nedvoumni kriteriji resničnosti njihovih interesov, ter organizacijami, ki se ne morejo izogniti postavljanju dveh tipov vprašanj, namreč ne le "kaj hočemo", ampak tudi "kdo smo", in so ujete v dialektiko posredovanja med njima, tudi če med njima nočejo ali ne znajo posredovati. Obstajajo nevladne organizacije, ki so strukturno razcepljene med tistim, kar je že opredeljeno kot zaželeno in za kar obstajajo nedvoumni kriteriji resničnosti interesov (trg) in med nujnostjo dialoške kolektivne akcije, usmerjene k temu, da sploh ugotovimo, kaj je "naš" interes in kako sploh priti do mesta, s katerega ga lahko spoznamo<sup>10</sup>. Analogno s konceptom razsrediščenega in razcepljenega subjekta v sodobni filozofiji bi tu lahko govorili o razsrediščenih in razcepljenih organizacijah.

*slovenskega gospodarstva, sta nas v Poštnem predalu 29 Sobotne priloge Dela, dne 24. 11. 1994 poučila znana slovenska okoljevarstvena politika. To, da sta spregovorila z mesta zaskrbljenih državljanov, ne pa s parlamentarnega političnega odra (ob tem, da jima je ta prižnica moderne politike dostopna), bi lahko interpretirali po eni strani kot kontinuiteto uspešne korporativne deparlamentarizacije državne politike na preseku energetskih, socialnih in ekoloških politik, po drugi strani pa kot neuspeh (zgolj)parlamentarnostrankarsko oblikovanih (nekdanjih) civilnodružbenih iniciativ po razdržavljenju omenjenih politik.*

<sup>10</sup> Primerjaj Offe (1984). Lukšič (1994, 153) ugotavlja, da interes "ne nastopa kot na sebi dana, nesprejemljiva in iz drugih kategorij izvedljiva postavka" in citira stališče Suzane Berger, po katerem interesov ni mogoče opredeliti mimo vpliva nacionalnozdgovinskega izkustva, strukturiranja relacij med interesi, intraorganizacijskih dejavnikov itd., ter tako "ni mogoče definirati 'realnega' interesa skupine, ki bi bil dan z družbenoekonomsko strukturo in ki bi ga lahko razlikovali od 'oblik' tistih interesov, ki bi bili določeni z nacionalnimi posebnostmi in politikami" (citata po Lukšič: 1994, 153).

<sup>11</sup> V zvezi s tem je simptomatična razsodba Ustavnega sodišča RS, ki določbe o obveznem članstvu v Zdravniški zbornici ne smatra kot kršenje ustavne pravice do svobode združevanja, saj po mnenju sodnikov članstvo v omenjenem združenju po pravilih tega združenja ne izključuje možnosti včlanjenja v druga združenja. Glede svobode nezdrževanja živijo zdravniki torej še vedno v obdobju predmeščanskih svoboščin.

<sup>12</sup> Po raziskavi D. Fink Hafner so zdravniki kot skupina pritiska po anketi, izvedeni med slovenskimi parlamentarci na 4. mestu leta 1992 ter na 5. mestu leta 1994, na področju specifičnih politik pa jim parlamentarci na področju zdravstvene politike pripisujejo največji vpliv. Glej Fink-Hafner: 1994.

<sup>13</sup> V mislih imamo lanskoletni simpozij o alternativni medicini, ki ga je po peticiji proti pošasti alternativne "znanosti", ki so jo podpisali predstavniki prirodoslovnega, geološkega, zdravniškega, geografskega in filozofskega društva, Društva matematikov, fizikov in astronomov ter rektorja obeh univerz, organizirala. Več o tem "naglem sodišču na Novem trgu 3/I." v enakonaslovljenem članku B. Zavrnika.

Če zastavimo vprašanje tako, potem še nismo odgovorili, katera nevladna organizacija si v danem času in prostoru tudi dejansko izrecno zastavlja oba tipa vprašanj oziroma ozavešči svoj strukturni položaj. Na to lahko odgovorijo samo ustrezno teoretsko zasnovane empirične študije in ne teoretski razmislek kot tak. Lahko pa ta seveda že vnaprej tudi definira tip organizacije, ki tega posredovanja ni zmožna. Obstajajo namreč tudi nevladne organizacije, ki jih še vedno definira cehovska enotnost stanovskosti in strokovnosti, posredovalna telesa, ki se jih kljub modernizaciji (ali prav zaradi nje) še ni lotil enotnost razkrajajoči liberalni virus pluralizma identitet in strokovnih praks in ki se oklepajo bodisi tradicije bodisi karizmatičnih vodij ali pragmatično uspešnih mešetarjev.

### **EKSKURZ: DRŽAVNOMONOPOLNI CEHOVSKI RITUALI, PRIVATIZACIJA ZDRAVSTVA IN POLITIKA ZDRAVJA**

Danes se ne bi slišalo več noro, temveč samo še paradokсно, če bi dejali, da je na oblasti ta ali ona stranka oz. koalicija, da pa nam na področju politike zdravja vlada koalicija ideoloških aparatov države ter stanovskostrokovnih zdravstvenih nevladnih organizacij. Lahko bi celo za to navedli celo vrsto indicov ali celo dejstev: 1. da v zdravstveni politiki "uporabnikov" sploh ni več, temveč lahko govorimo kvečjemu o "porabnikih" zdravstvenih storitev, kar je na normativni ravni v primerjavi s kardeljansko koncepcijo troedinosti dogovarjanja "uporabnikov" "izvajalcev" in "družbene skupnosti" v samoupravnih interesnih skupnostih regresija glede participativne demokracije v zdravstveni politiki; 2. da v zdravstvenem resorju od ministra navzdol do upravnika podeželskega zdravstvenega doma v veliki večini odločajo zdravniki, ti pa so z zakonsko prisilo včlanjeni v enotno zdravniško zbornico<sup>11</sup>; 3. da empirične raziskave lobiranja v slovenskem parlamentu kažejo zelo visoko mesto, ki ga parlamentarci pripisujejo zdravnikom kot skupini pritiska<sup>12</sup>.

Strokovno stanovskemu združenju slovenskih zdravnikov uspeva, da ob pomoči nekaterih drugih strokovnostanovskih organizacij s kvaziinkvizicijskimi posegi izriva iz prostora uradne politike zdravja vse tiste oblike razumevanja in prakticiranja zdravja, ki že s svojo simboliko načenjajo vladajoči konsenz o medicini, njenem predmetu, metodah in poslanstvu<sup>13</sup>. Očitno si zdravniki kot pripadniki zdravniškega korpusa ne smejo postaviti vprašanja o tem, kdo so in kaj je njihovo poslanstvo. Jih je tega vprašanja res za vse večne čase rešila Hipokratova "zakletva"? Dvom vodi v norost in le, če je metodičen, v znanost. Zato mora institucija, ki ji je skrb za zdravje nevprašljivi temelj poslanstva,

skrbeti za stalen nadzor nad pravilnostjo metode. Tudi za institucijo medicine šteje najprej le ta in šele potem rezultati. Štejejo seveda tudi ti, toda bogvedaj, da bi napačne metode privedle do pravih rezultatov. Herezija je vendar grožnja Organizaciji, in kdo bi se lahko brez nje boril proti bolezni?

Zdravniška združenja in zbornice seveda niso vladne organizacije, pa vendar zasedajo oblastno mesto glede definicije meje med zdravjem in boleznijo, strokovnim in nestrokovnim ter, foucaultovsko rečeno, generirajo določeno politično tehnologijo telesa. Na ta način ohranja vladajočo organicistično metaforiko telesa tudi kot politični dispozitiv hierarhične enotnosti organizacije in z gesto gospodarja dopušča obstoj na divje in neregulirano tržišče alternativnih zdravstvenih storitev izgnanih koncepcij in praks. Med trgom in drugačnostjo, ki ji je v vsakem trenutku mogoče odreči strokovnost, je vzpostavljen simbolični enačaj. Ta učinkuje tudi kot svarilo vsem tistim zdravnikom, ki sicer nimajo nobenih "heretičnih" strokovnih aspiracij, vendar bi zaradi teh ali onih razlogov raje šli "na svoje".

Iti na svoje semantično še ne pomeni nujno iti med tiste, ki bi iz togosti in neučinkovitosti javnega zdravstva kovali privatni dobiček. Toda če v stihijah procesih privatizacije zdravstva zakonodaja teži k vzpostavljanju čistih javnih ali privatnih oblik in se javno zdravstvo namesto deregulacije in deinstitucionalizacije še bolj regulira z birokratsko normo, če se uveljavi konkurenčna klavzula, ki zahteva od zdravnika izbiro med javno služnostjo in privatno samosvojostjo, če se z vsemi sredstvi preprečuje, da bi v javnih zavodih kot najemniki javne infrastrukture prakso opravljali privatni zdravniki, potem je tudi med privatizmom in "iti na svoje" postavljen enačaj<sup>14</sup>.

V luči simbolne politike do drugačnih praks zdravja in materialne politike privatizacije zdravstva se nam pravnozakonski dosežek formalnega izenačenja javnega in zasebnega zdravstva kaže kot krinka formalnega izenačenja tega, kar je po svoji strukturni umeščenosti v politiki zdravja neenako. V takih pogojih pa so lahko tudi nevladne neprofitne volonterske organizacije v najboljšem primeru le obliž človekoljuba (ki se kaj hitro lahko spremeni v nad klienti gospodujočo libidinalno ekonomijo žrtvovanja in usmiljenja), ne pa akter zdravstvene politike, ki je partner in konkurent javnemu in zasebnemu zdravstvu na določenih področjih zdravstvenih storitev.

<sup>14</sup> Osnovne poteze problematike privatizacije zdravstva je mogoče zaslediti v zapisu o okrogli mizi o političnih in socioloških vidikih privatizacije. Glej Rus: 1994.

---

***Pojem nevladne organizacije bi lahko kritično označili kot člen liberalne enačbe, ki da enotno mero ne le tistemu, kar se med sabo razlikuje tako po smotru kot po notranji organizacijski obliki, času in obsegu, temveč tudi tistemu, kar se med sabo razlikuje po mestu in vlogi v družbeni strukturi.***

---

<sup>15</sup> Novodružbenogibanjsko inspirirana društva so že znala perfidno pervertirati birokratsko likvidacijo simbolnega s tem, da so si nadela na videz "nerazumna" imena, ki so v oblastniški realizem enotnosti imena in stvari vnesla nominalistično zmedo. Mariborsko "Društvo prijateljev delfinov" tako s svojim imenom referira na imena socrealističnih društev prijateljev mladine, malih živali itd. in jih denuncira kot gole znake. Obenem

---

**Obstajajo namreč tudi nevladne organizacije, ki jih še vedno definira cehovska enotnost stanovskosti in strokovnosti, posredovalna telesa, ki se jih kljub modernizaciji (ali prav zaradi nje) še ni lotil enotnost razkrajajoči liberalni virus pluralizma identitet in strokovnih praks in ki se oklepajo bodisi tradicije bodisi karizmatičnih vodij ali pragmatično uspešnih mešetarjev.**

---

denuncira tudi predmoderno razumevanje prostora s tem, da je sprovociralo okoljevarstvene tradicionaliste h glasnim protestom zaradi tega, ker država financira njihove dejavnosti, "čeprav v Mariboru sploh ni delfinov" kot je v svojem protestu zapisala ena od okoljevarstvenih prvobork.

## LIBERALNO PREKRŠČEVANJE

Pravkar smo na terenu družboslovja zagrešili greh prekrščevanja. V duhu časa smo z nominalizmu lastno samoumevnostjo preimenovali društva v nevladne organizacije. Konec koncev nas k temu še vedno sili obstoječa zakonodaja, ki v dikciji še vedno veljavnega Zakona o društvih veleva, da se vse oblike neprofitnega prostovoljnega združevanja poimenujejo za društva, in ne le, da se za društveno opredeli dejavnost združenja. To obvezno enačenje med organizacijami, ki se v svojem samorazumevanju in samopoimenovanju imajo za "nevladne", "neprofitne" in javnosti služeče (*public serving*), tistimi organizacijami, ki jih prvenstveno obvaduje semantika druženja in združenega oblikovanja prostega časa in tistimi združenji, ki so si v pogojih omejevanja privatne iniciative svoje privatistične

nagibe skrila pod etiketo društvenih dejavnosti, je lahko legalno, dokler ne bo sprejet nov zakon o društvih, in legitimno na področju prava. Na področju družboslovja pa bi bilo bolje slediti ravnanju filozofije jezika, ki v primeru različnih poimenovanj za nek dozdevno enoten "predmet" predpostavi, da morajo za te razlike obstajati dobri razlogi in refektira njihove semantične in semiološke značilnosti.

Prav zakonska prisila poimenovanja društev za društva in posledična sivina in nerazpoznavnost, ko se nam v registru tistih 12.000 formalno registriranih društev stran za stranjo do nezvesti pojavlja oznaka "Društvo za ..." in potem

ponavadi sledi suhoparen opis dejavnosti društva<sup>15</sup>, kaže na to, kako se topika društev radikalno razlikuje od topike nevladnih neprofitnih organizacij. Zaukazani pojmovni realizem in funkcionalizem ne puščata nobenih možnosti za oblikovanje imena kot simbolnega presežka nad funkcijo organizacije. Šele možnost besednih iger, pomenskih koketiranj znakov in asociativnih iskanj referentov omogoča oblikovanje njene simbolne identitete, ki ne potrebuje več preprostih in utesnjujočih kodov kraja in namembnosti, da bi se člani v njej prepoznali kot kolektivni akterji in v tej kolektivni identiteti svojo lastno drugost, dopustili sebi biti nekdo drug in ne le funkcionalni element družbe oz. njenih podsistemov. In šele možnost označevalnih iger omogoča tudi marketizacijo dejavnosti organizacije in s tem njeno materialno neodvisnost nasproti državi, lokalni skupnosti ali mecenom.

## MARGINALIJE O DRUŠTVIH, NEVLADNIH ORGANIZACIJAH, CIVILNI DRUŽBI IN DRŽAVI

Topos društev in topos nevladnih organizacij se med seboj razlikujeta. Ne pripadata homogenemu prostoru in istemu času, temveč dvema različnima diskurzivnima formacijama. Če je sicer v konceptu NVO prostor tudi za društva, pa šele argumentativno podprt teoretski konstrukt lahko najde v analizah praks društev zametke nevladnih organizacij<sup>16</sup>. Za konec bomo samo bežno skicirali razliko med obema toposoma, skico, ki temelji na poenostavljenih in pretiranih, katerih namen je zgolj provokacija samoumevnosti pozitivističnega pogleda.

Topos društev je topos instrumentalizacije društev kot oblik druženja in združevanja za opravljanje tistih funkcionalnih dejavnosti, ki jih nacionalna država prepusti skupnostim, da bi jih modernizirala ne da bi se od njih distancirala z moderno utemljujočo zarezo med sabo in civilno družbo. Manj kot je države kot nacionalne države, bolj se ta kot paradržava vzpostavlja v društvih. Društva postanejo kraj, kjer posamezniki dodatno in prostovoljno urijo v disciplinah za pridobivanje zmožnosti, kako sodelovati v k cilju usmerjenem razgovoru in pridobijo vedenje, kako ga voditi, kako pisati zapisnik, voditi dokumentacijo, kam in kako naslavlja sklepe in prošnje. Mesto prostovoljne samoprodukcije produktivnih in discipliniranih teles, mesto popularizacije znanosti, utrjevanja vere v znanstveno Resnico, praktizacije znanstvenih dosežkov, a tudi druženja in zabave zunaj domačije in družine, organizatorji simbolne reprodukcije skupnosti in našosti, ko se je ob pohodu modernizacije organska skupnost že začela razkrajati. Tako so bila slovenska društva že vselej sredstvo tehnične modernizacije in oblika dominacije logike skupnosti nad logiko moderne, brezosebne in odtujene družbe. In od svojega rojstva celo še po rojstvu Slovenije kot samostojne države tudi nadomestek za manko slovenske države kot take. Kot država brez ozemlja NSK pred NSKjem. Z društvi smo vstopili v proces modernizacije na način, ki nam je omogočil, da smo v procesu, s katerega ni mogoče izstopiti kot z lojtnika, če uporabim slovito metaforo Maxa Weberja, lahko vsakokrat, ko je bila ogrožena naša narodna bit, potegnili za zasilno zavoro kulturnega antimodernizma, ki še danes odzvanja iz razumniških zahtev po politiki morale in k spoštovanju doma, družine in (znanstvene) Resnice.

Slovenska gasilska društva v 19. in začetku 20. stoletja kaže tako dojeti ne kot nevladne organizacije, temveč kot nosilce tehnične modernizacije podeželja in obliko nacionalne politike, kot modernizirajočo silo v politični korpus oblikujočega se slovanstva/slovenstva. Slovenske planinske organizacije kot kolo-

<sup>16</sup> Če izhajamo iz zunajčasovnega kriterija namembnosti, potem lahko najdemo npr. okoljevarstvene organizacije na Slovenskem že v začetku petdesetih let tega stoletja z ustanovitvijo lovskih in ribiških družin, zvez in društev, torej skoraj dve desetletji pred oblikovanjem razpoznavnih, od drugih družbenih diskurzov razlikujočih se ekoloških diskurzov, ki organizacijam šele omogoča, da se pripoznajo kot okoljevarstvene, naravovarstvene, okoljske ali ekološke. Zanimivo je, da se je npr. Zveza ribiških družin, ki jo običajno klasifikacija društev okvalificira kot okoljevarstveno/naravovarstveno nevladno/neprofitno/večnamensko organizacijo, kot okoljevarstvena izrecno registrirala šele v letošnjem letu, torej po skoraj dveh desetletjih okoljskih bojev na Slovenskem.

<sup>17</sup> O tretjem sektorju glej Kolarič: 1994.

nializatorje gorskega prostora kaže obravnavati ne le kot realnega tekmeca nemškemu društvu, ampak tudi simbolnega tekmeca avstroogrski armadi. Jakoba Aljaža kot slovenskega Cecila Rhodesa, ki bi anektiral planete, če bi le mogel. Če je sam akt poimenovanja, kot je vedel že Nietzsche, oblastni akt par excellence, potem jih gre obravnavati ne kot nevladne organizacije, temveč kot teritorialno obrambo pred TO. In tako naprej bi prek Kreka do Kardelja veljalo v maniri "nouvelle historie" raziskovati vsakokratno "vladnost" in "državnost" društev kot mikrokozmos nacionalne paradržave.

V nasprotju s to korporativno umeščenostjo društev v telo nacionalne države je topos nevladne organizacije umeščen v liberalistično horizmo med državo in civilno družbo. V njem leži potencial posredovanj med eno in drugo ob njunem sočasnem razlikovanju in notranjem diferenciranju. In prav zaradi te relativne ne vezanosti na nacionalno državo nevladne neprofitne organizacije onstran (vendar ne neodvisno od) svetovnega trga oblikujejo mednarodno civilno družbo.

Pluralizem se bo kot politična substanca slovenske države uspel uveljaviti le kolikor bo uspel iz društev narediti nevladne organizacije, iz teh pa tretji sektor ekonomije<sup>17</sup>. Kajti prav v tem sektorju je mogoče zapopasti Arhimedovo točko poskunistične modernizacije, postavljene pred izziv sočasnosti nadaljnje modernizacije in vzpostavitve institucionalnih osnov moderne. V pogojih politične ekonomije potrpljenja je ta točka slejkoprej heroizem inteligentnega državljanskega samoomejevanja, potrpljenja in mobiliziranja potencialov solidarnosti do soljudi in narave ter etike odgovornosti, ne pa heroizem žrtvovanja za stvar naroda, vere, stanu ali, kar je pro forma navsezadnje isto, za demokracijo, človekove, otrokove in ženske pravice, okolje itd. Resnično odprta družba bo morala omehčati svoje toge formalne institucionalne dizajne, da bi ti skozi dialog lahko sledili tako avtopoetičnim kriterijem diferenciranih subsistemov kot tudi etiki samoomejevanja ekspanzije lastnih opcij v korist povečanja medsebojne kompatibilnosti usmeritvenih zmožnosti.

**Andrej Klemenc**, dipl. politolog, brezposelen.

#### LITERATURA

- ČERNAK-MEGLIČ, Andreja (1994): **Legalni in fiskalni okviri delovanja neprofitnih volonterskih organizacij v Sloveniji**, tipkopis, Ljubljana.
- ČOPIČ, Vesna (1994): **Zakonske možnosti za delovanje neprofitnega sektorja**, tipkopis, Ljubljana.

- FINK-HAFNER, Danica (1994): **Organised Interests in a Policy-Making Process in Slovenia**; tipkopis, Ljubljana.
- JURAS, Alexander; LONTZEN, Hans-Peter; GIESECKE, Marcus (1992): "Sodelovanje med okoljevarstvenimi nevladnimi organizacijami in vlado v Zahodni Nemčiji", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 148-149, let. XX, Ljubljana, str. 129-134.
- KLEMENC, Andrej (1994): "Manevrska struktura civilne družbe", **Razgledi**, št. 9, let. 43, 29. 4. 1994, Ljubljana, str. 15-16.
- KOLARIČ, Zinka (1994): **Neprofitne/volunteerske organizacije v Sloveniji**, tipkopis, Ljubljana.
- KNOBLAUCH, Hubert (1992): "Nevidna nova doba. 'New age', privatizirana religija in kultski milje", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 148 -149, let. XX, Ljubljana, str. 91-107.
- LUKŠIČ, Igor (1992a): "Stoletje korporativizma?", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št.148/149, let. XX, Ljubljana, str. 11-17.
- LUKŠIČ, Igor (1992b): "Preoblečeni korporativizem na Slovenskem", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 148/149, let. XX, Ljubljana, str. 47-55.
- LUKŠIČ, Igor (1994): **Liberalizem versus korporativizem**, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- NORDIN, Ingemar (1993): "Država, tehnologija in načrtovanje", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 152/153, let. XXI, Ljubljana, str. 95-110.
- OFFE, Claus; WIESENTHAL, Helmut (1985): "Dve logiki kolektivne akcije. Teoretične beležke o družbenem razredu in organizacijski obliki", v: OFFE, Claus: **Družbena moč in politična oblast**, Delavska enotnost, Ljubljana, str. 219-263.
- OFFE, Claus (1987): **Nova družbena gibanja: izziv mejam institucionalne politike**, Delavska enotnost, Ljubljana.
- OFFE, Claus (1990): "Modernost, utopija in racionalizacija. Utopija ničelne opcije modernosti in modernizacija kot normativno-politični kriterij", **Časopis za kritiko znanosti**, št. 127(2), let. XVIII, Ljubljana, str. 16-39.
- OFFE, Claus (1993): "Spona in zavora. Moralni in institucionalni vidiki 'inteligentnega samoomejevanja'", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 152/153, let. XXI, Ljubljana, str. 47-67.
- OFFE, Claus (1994): **Der Tunnel am ende des Lichts. Erkundungen der Politischen Transformation im neuen Osten**, Surkhamp, Frankfurt/M.; New York.
- PRIBAC, Igor (1992): "Korporativizem in Hobbes", **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 148/149, let. XX, Ljubljana, str. 5-7.
- PRIBAC, Igor (1994): "Poslušnost zakonu in poslušnost drugemu", **Časopis za kritiko znanosti, antropologijo in novo domišljijo**, št. 164/165, let. XXII, Ljubljana, str. 5-11.
- RUS, Veljko (1994): "Najprej učinkovitost, potem pravičnost?", **Delo**, Sobotna priloga, 12. in 19. 11. 1994, Ljubljana.
- SALAMON, Lester (1992): **Americas Nonprofit Sector: A Primer**, Fundation center, New York.
- SEC, Steven; TOTH-NAGY, Magdolna (1994): "Public Participation in Central and Eastern Europe", v: BOWMAN et al.: **Manual on Public Participation in Environmental Decision Making**, The Regional Environmental Centre for Central and Eastern Europe, Budapest.

- VAN DER ZWIEP, Karl: "Public participation – How to Use It", v:  
BOWMAN et al.: **Manual on Public Participation in  
Environmental Decision Making**, The Regional Environmental  
Centre for Central and Eastern Europe, Budapest.
- ZAVIRŠEK, Darja (1991): "Zgodovinska ikonografija totalne ustanove in  
fenomen 'bolezen-ženska'", **Časopis za kritiko znanosti,  
domišljijo in novo antropologijo**, št. 138-139, let. XIX, str. 13-32.
- ZAVRNIK, Braco (1993): "Naglo sodišče na novem trgu 3/T", **Delo**, Sobotna  
priloga, 26. 6. 1994.
- ZEMAN, Zdenko: "Kritika ciničnega uma: telo vs. bomba", **Časopis za  
kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št.  
152/153, let. XXI, Ljubljana, str. 39-46.